

NGHỀ CÂU Ở CÙ LAO CHÀM

Với vị thế là cụm đảo ven bờ, lại có nguồn tài nguyên trên rừng, dưới biển vô cùng phong phú nên từ thời Tiền Sơ sử, Cù Lao Chàm đã có con người sinh sống. Tại đây, bên cạnh nông nghiệp và lâm nghiệp, ngư nghiệp là sinh kế chính của người dân địa phương. Vì thế, đánh bắt thủy hải sản là nghề có truyền thống lâu đời, gắn liền với đời sống của cư dân xã đảo từ bao đời nay.

Nghề đánh bắt thủy hải sản ở Cù Lao Chàm khá đa dạng về hình thức. Theo kết quả tham vấn cộng đồng của Trung tâm Quản lý Bảo tồn Di sản Văn hóa Hội An vào tháng 8/2014, ở Cù Lao Chàm có trên 40 loại nghề đánh bắt thủy hải sản. Trong đó, một số nghề có truyền thống lâu đời của địa phương như lưới rùng, lưới sưa, lưới 2, lưới trích, lưới chuồn, màn chà, giã cào... Tuy nhiên, hiện nay một số nghề đã bị mai một như nghề giã cào, màn chà, lưới cào, rờ biển... thay vào đó, nhóm nghề câu đang phát triển mạnh.

Qua khảo sát cho thấy, đa số các hộ làm nghề câu ở Cù Lao Chàm tản cư ra từ đất liền vào năm 1968. Ra đây họ sinh sống và tiếp tục hoạt động nghề của ông cha để lại. Để làm nghề, họ tự sắm công cụ, phương tiện với số lượng nhiều hay ít, quy mô lớn hay nhỏ tùy vào khả năng của mình.

Nghề câu ở Cù Lao Chàm phong phú và đa dạng về hình thức như câu lớn, câu hổ, câu đóc, câu kiều¹, câu nhỏ, câu mực... Theo thống kê, hiện có hơn 42 hộ làm nghề câu, trong đó tập

trung chủ yếu tại khu vực xóm Mới - thôn Bãi Làng.

Về ngư trường đánh bắt, mỗi nghề câu có ngư trường đánh bắt riêng, song chủ yếu là ở khu vực gần bờ, xa nhất khoảng 15 đến 20 hải lý. Nghề câu hoạt động quanh năm. Tuy vậy, một số nghề hoạt động tập trung từ tháng 3 đến tháng 9 âm lịch. Đối tượng đánh bắt của nghề câu gồm nhiều loại cá như cá hổ, cá cào, cá lạc, cá hồng, cá mú, cá mập dưa, cá ngừ, cá đuối...

Nghề câu khá vất vả và nặng nhọc, quy trình trải qua nhiều khâu và công đoạn, trong đó mỗi loại hình nghề câu có một quy trình và kỹ thuật riêng biệt. Tuy nhiên, tựu chung phải trải qua các bước, đầu tiên là chuẩn bị nẹp câu, tiếp đến là làm mồi câu, đi bùa câu và cuối cùng là kéo câu. Lực lượng tham gia đi câu của mỗi gia đình thường có từ 2 - 3 người, trong mỗi chuyến đi câu tùy ghe lớn hay nhỏ mà bạn tham gia nhiều hay ít. Mỗi chuyến đi câu có từ 4 - 5 người. Việc phân công lao động trong mỗi chuyến câu khá chặt chẽ, thường bùa câu do người chủ ghe đảm nhận, bạn tham gia thì điều khiển ghe và làm các công việc phụ như móc mồi, thả cờ bùa. Dưới đây, chúng tôi giới thiệu quy trình, kỹ thuật của nghề câu Kiều, câu lớn, câu hổ.

Quy trình, kỹ thuật hoạt động nghề câu Kiều: câu Kiều là nghề vất vả và gian khổ, từ khâu chắt câu vào rổ đến khi kéo câu lên trải qua nhiều khâu và công đoạn đòi hỏi sự tỉ mỉ và công phu.

Khâu đầu tiên và quan trọng phải kể đến là cách làm lưới câu. So với các loại câu khác, lưới câu Kiều tự làm chứ không mua lưới câu đã có bán sẵn. Thường người làm nghề câu tự làm lưới câu theo cách của mình, nhưng đa số lưới được uốn theo kiểu hàm ếch để cá mắc câu khỏi ngát (*khỏi sảy*). Lưới câu Kiều là lưới số 8, làm bằng inox. Một dàn câu Kiều mỗi lần bủa khoảng 35 đến 40 nẹp câu, một nẹp câu dài khoảng 80m và gắn 400 lưới câu. Sau khi làm xong lưới câu chuẩn bị theo để nối lưới câu vào triên, dây triên thường dùng dây cước số 21, cách 20cm thì cột một lưới câu vào dây cước.

Nẹp câu làm xong thì bắt đầu chát câu vào rỗ. Rỗ đưng nẹp câu làm bằng tre. Chát câu vào rỗ xong thì xuống ghe khởi hành đi câu. Do nghề này không cần mồi nên không phải trải qua công đoạn mua mồi và làm mồi như các nghề câu khác. Ghe câu Kiều thường có công suất 12CV, tham gia làm nghề có 2 người gồm chủ lái và bạn tham gia bủa

câu. Thường ghe khởi hành vào khoảng 3 giờ chiều. Đến địa điểm bủa câu thì cho ghe dừng lại, câu được bủa đường thẳng theo hướng ghe đậu.

Công việc bủa câu do người chủ ghe đảm nhận, bạn tham gia bủa câu thì điều khiển ghe. Để bủa câu công việc đầu tiên là thả cờ bủa xuống nước trước để định vị dàn câu. Cờ bủa là một thanh tre dài khoảng 2-2,5m, trên có gắn cờ bằng vải hình chữ nhật có kích thước 30x20cm, giữa có gắn phao và phía dưới có gắn bê tông, một dàn câu thì cần khoảng 6 cờ bủa để định vị. Sau khi thả cờ bủa xong thì gắn nẹp câu vào cờ bủa. Nẹp câu được thả theo đường thẳng song song với ghe. Cứ như vậy thả hết nẹp câu này đến nẹp câu khác đến khi bủa xong dàn câu. Thường người bủa câu đứng cạnh mép giữa ghe để bủa, phải mất hơn 2 giờ đồng hồ mới bủa xong 35 – 40 nẹp câu. Lưới câu bủa không để chạm mặt đất mà cách mặt đất khoảng 20cm cá mới mắc câu được. Cần lưu ý rằng để các nẹp câu khỏi nổi

Hòn Nhòn ở Bãi Làng – Cù Lao Chàm

lên mặt nước phải dùng các viên đá nhỏ để dâng, thường mỗi nẹp câu có 10 viên đá nhỏ. Đặc biệt, trong cây cờ bùa đầu tiên và cây cờ bùa cuối cùng phải dùng 2 viên đá, mỗi viên có trọng lượng 4kg để dâng và định vị hai đầu của dàn câu được cố định.

Do câu phải ngâm qua đêm nên sau khi bùa câu xong thì quay ghe trở về nhà. Vào lúc 4 giờ sáng hôm sau thì cho ghe ra địa điểm bùa câu để kéo lên. Để kéo câu lên người kéo phải đứng sát mép ghe để kéo. Đây là công đoạn rất vất vả và mất thời gian, đôi khi người kéo phải cắt dây lưới câu rồi dùng cần khâu để kéo những con cá lớn lên, sau đó nối lại lưới câu vào vị trí cũ. Cá thu được để trên ghe chở về bán cho các nhà hàng tại Cù Lao Chàm, một số cá được các đầu mối thu mua về phân phối tại Hội An. Các nẹp câu sau khi kéo lên được chất lại trong rổ, đến đây quá trình kéo câu xem như hoàn tất.

Quy trình, kỹ thuật hoạt động nghề câu hồ: gồm các khâu chọn mồi, muối lại, khởi hành, bùa câu, ngâm câu, kéo câu.

Đối với khâu chọn mồi, mồi câu cá hồ gồm nhiều loại cá, trong đó chủ yếu là cá trích, nếu cá nhỏ thì để nguyên con, còn cá lớn thì cắt làm hai. Để bùa hết dàn câu thì cần khoảng 40kg cá làm mồi.

Chọn mồi xong thì bắt đầu muối cá, cá được muối trong thùng niễn khoảng 3 ngày là được, sau khi muối cá xong thì bắt đầu khởi hành đi câu. Ghe đi câu

có công suất 22CV, thường ghe xuất phát vào khoảng 10h đêm. Mỗi chuyến đi câu khoảng 4 người tham gia, trong đó chủ ghe có hai người và bạn tham gia 2 người. Do câu bùa qua đêm nên phải đem theo thức ăn nước uống.

Mỗi dàn câu hồ thường sử dụng khoảng 20 nẹp câu, mỗi nẹp câu gồm 100 lưới. Đến địa điểm bùa câu thì cho ghe nằm thẳng theo hướng bùa, mỗi người trên ghe đảm nhận một công việc khác nhau. Chủ ghe thường là người cầm lái, người bùa câu là thành viên trong gia đình. Trước khi bùa câu phải thả cờ bùa xuống để định vị vị trí đầu giàn câu sau đó mới bùa các nẹp câu, cứ mỗi nẹp câu thì cần một cờ bùa (20 nẹp câu thì cần 21 cờ bùa). Thường người thả cờ bùa là bạn, người bạn còn lại sẽ đảm nhận các công việc phụ như móc mồi, vận chuyển các vật dụng khác... Công việc bùa câu mất khoảng 2 giờ đồng hồ. Sau khi bùa câu phải ngâm qua đêm khoảng hơn 1 giờ sáng mới kéo lên. Sau khi kéo câu xong mà thấy lượng cá ở điểm bùa còn nhiều thì chuẩn bị mồi để bùa tiếp. Nếu không bùa thì khoảng 8, 9 giờ sáng là ghe trở về nhà, còn tiếp tục bùa câu thì khoảng 3, 4 giờ chiều ghe mới về.

Quy trình, kỹ thuật nghề câu lớn: Nghề câu lớn đánh bắt xa bờ nhất so với các nghề câu khác, theo đó yếu tố thời tiết quyết định đến việc có nên hành nghề hay không. Thường gió từ cấp 5, cấp 6 trở lên mới khởi hành đi câu được, vì lúc này mới có cá.

Để đi câu, công việc đầu tiên là phải chuẩn bị vợt câu, gồm 4 vợt, mỗi vợt câu 32 lưới, mỗi lưới câu cách nhau 1,5m (sãi). Chuẩn bị vợt câu xong làm mỗi để bủa câu cá lạch. Mỗi câu cá lạch thường dùng loại cá trích. Mỗi chuẩn bị xong thì khởi hành đi câu. Ghe câu lớn có công suất từ 20CV – 30CV, thường khởi hành đi câu vào lúc 4 giờ sáng, mỗi chuyến đi câu lớn gồm 5 người. Trong đó, chủ ghe câu có từ 2-3 người. Sau khi ghe đến điểm bủa thì tiến hành bủa câu. Khoảng 1 giờ sau khi bủa thì tiến hành kéo câu để lấy cá lạch. Cá lạch bủa được tiến hành làm mỗi để bủa câu lớn.

Câu lớn được bủa theo đường thẳng hướng ghe đậu. Câu lớn bủa vào lúc 5 giờ chiều, quy trình bủa câu lớn cũng giống như các nghề câu khác, lưới câu lớn thả nằm sát mặt đất, bủa câu lớn xong thì quay ghe trở về nhà. Vào lúc 5 giờ sáng hôm sau khởi hành đến địa điểm bủa để kéo câu lên. Công việc kéo câu mất khoảng 2 – 2,5 giờ, đối với những con cá lớn thì dùng cần khâu để kéo lên. Sau khi kéo hết dàn câu mà thấy lượng mỗi còn để bủa thì tiến hành bủa câu thêm một lần nữa. Nếu không bủa câu nữa thì quay ghe trở về nhà.

Về công cụ, phương tiện, người làm nghề câu ở Cù Lao Chàm sử dụng chủ yếu ghe có công suất 12 – 22 CV, nẹp câu, la bàn, thùng niễn, máy tín hiệu, vợt câu.

Tùy vào điều kiện từng năm mà sản lượng đánh bắt từng nghề câu được nhiều hay ít. Sản lượng đánh bắt nhiều nhất mỗi chuyến câu khoảng 100kg, ít

Lễ cúng nghề câu ở Cù Lao Chàm

nhất từ 20 - 30 kg. Tuy nhiên có khi cũng không câu được con nào. Sau mỗi chuyến đi câu, trừ chi phí, 50% lợi nhuận thuộc về chủ ghe, 50% còn lại chia đều cho bạn tham gia đi câu.

Hàng năm, nghề câu tổ chức 2 lễ cúng, lễ cúng đầu năm vào mùng 04 tháng 02 âm lịch, thường tổ chức lớn, lễ cúng mãn mùa vào mùng 04/8 âm lịch. Đặc biệt, theo lệ 5 năm những người làm nghề câu ở Cù Lao Chàm tổ chức một lễ cúng lớn 1 lần. Đứng lễ là người có kinh nghiệm, người cao tuổi trong vạn nghề. Đối với nghề câu Kiêu có nét khác biệt hơn, lễ cúng đầu năm tổ chức vào mùng 06 tháng 02 âm lịch và lễ cúng mãn mùa vào mùng 10 tháng 07 âm lịch. Hiện nay ở Cù Lao Chàm có một hộ làm nghề câu kiêu nên vào các dịp lễ tế hộ này phải vào đất liền tham gia cúng tế được tổ chức tại Cẩm Thanh, nơi có vạn² làm nghề câu Kiêu.

Trong quá trình hoạt động, các gia đình làm nghề câu thành lập Tổ đoàn kết³ để quản lý và củng cố tinh thần đoàn kết giữa các hộ đi câu với nhau, giúp đỡ nhau trong quá trình làm nghề. Tổ đoàn kết này được thành lập năm 2009, hiện có 30 thành viên tham gia.

Tổ đoàn kết chịu sự giám sát và quản lý của UBND xã Tân Hiệp.

Hiện nay, nghề câu Cù Lao Chàm phát triển khá mạnh, đa số người làm nghề đang trong độ tuổi lao động nên khả năng mai một của nghề này trong tương lai gần là không cao. Tuy nhiên, hiện nay nghề câu vẫn gặp nhiều khó khăn và thách thức như quy mô hoạt động nghề nhỏ, mức đầu tư và chi phí cho mỗi chuyến đi câu không nhiều, số lượng lao động trên một phương tiện ít, thời gian mỗi chuyến câu ngắn, đồng thời trình độ kỹ thuật khai thác và bảo quản sản phẩm thấp, chủ yếu đánh bắt ven bờ theo truyền thống, tập quán địa phương là chính nên năng suất không cao, lợi nhuận mang lại không nhiều. Hơn nữa, lực lượng làm nghề ngày có xu hướng giảm, trong khi đội ngũ kế cận, nắm bắt kỹ thuật, đặc biệt là thể hệ trẻ địa phương không mặn mà với nghề.

Nhìn chung, nghề câu ở Cù Lao Chàm góp phần đem lại một phần thu nhập đảm bảo đời sống kinh tế gia đình, đóng góp một phần vào tổng thu nhập chung của xã đảo Tân Hiệp. Thông qua

quá trình lao động giúp con người nhận biết, thích ứng giữa biển khơi và hình thành nên những kinh nghiệm, tri thức dân gian đối với nghề đi biển♥

*** Chú thích**

(1). Hiện nay, Cù Lao Chàm chỉ có một hộ làm nghề này là ông Nguyễn Mạnh Hùng - thôn Bãi Ông.

(2). Theo hồi cố mà ông Nguyễn Mạnh Hùng cung cấp, vạ nghề câu Kiêu hiện nay tập trung tại thôn Thanh Nhì (*trước đây là thôn 4*) và thôn Cồn Nhàn (*trước đây là thôn 8*) xã Cẩm Thanh. Ông tham gia vạ nghề câu tại thôn Cồn Nhàn, Thanh Nhì xã Cẩm Thanh. Vạ nghề câu ở Cẩm Thanh gồm 16 ghe. Tổ trưởng là ông Trần Đâu, tổ phó là ông Nguyễn Vĩnh, Thư ký là ông Phạm Văn Nhớ. Một số hộ làm nghề câu Kiêu tại Cẩm Thanh như Nguyễn Vĩnh, Trần Đâu, Phạm Văn Nhớ, Phạm Văn Triều, Phạm Văn Phước...

(3). Trước đó, cư dân ở đây đã thành lập tổ đề hoạt động. Tổ trưởng là ông Đinh Đài, Tổ phó là ông Nguyễn Em, Thư ký là ông Lê Hòa.

*** Tài liệu tham khảo**

- Kết quả khảo sát nghề câu tại Cù Lao Chàm năm 2014.